

PRVO POGlavJE

NARAVA IN VLOGA VZGOJE

DEFINICIJE VZGOJE: KRITIČEN PREGLED

TERMIN VZGOJA¹ včasih uporabljamo v zelo širokem smislu, namreč za označevanje vseh načinov, na katere lahko bodisi narava bodisi drugi ljudje vplivajo na naš razum ali našo voljo. Tako naj bi pojem, kakor pravi Stuart Mill,² vključeval »vsako dejavnost, najsi jo izvajamo sami ali jo za nas izvaja kdo drug, katere namen je, da nas pripelje čim bliže popolnosti naše narave. V najširšem pomenu pojem vključuje celo posredne vplive, ki jih na človeški značaj in zmožnosti izvršujejo dejavniki, katerih smoter je sicer povsem drugačen: denimo zakoni, oblike politične vladavine, industrijske panoge in celo fizični dejavniki, neodvisni od človeške volje, kakor so podnebje, sestava prsti in kraj bivanja.« Toda takšna definicija

¹ [Francoski *éducation* prevajamo kot *vzgoja*, le izjemoma kot *vzgoja in izobraževanje* oziroma *izobraževanje*; *éducation* se sicer pomensko loči od izrazov *enseignement* in *instruction*, ki pomenita poučevanje oziroma izobraževanje, vendar pogosto pokriva oboje, vzgojo in izobraževanje, in tako priča o njuni enotnosti. Kot opozarjajo francoski avtorji, razlikovanje med *éducation* in *instruction* nima statusa opozicije, saj moramo vzgajati, da bi poučevali, in poučevati, da bi vzgajali. Še več, samo poučevanje lahko razumemo kot sestavni del vzgoje, tako da pomenski obseg termina vzgoja pogosto sovпада s celoto procesov na področju šolstva. Ko je govora o šolstvu kot sistemu, *système d'éducation* prevajamo kot sistem edukacije. – Vse opombe v oglatih oklepajih so uredniške.]

² [John Stuart Mill (1806–1873), angleški filozof in družbeni reformator.]

zajema povsem različna dejstva, ki jih ne moremo združevati pod enim in istim izrazom, ne da bi s tem tvegali določeno pojmovno zmedo. Način in rezultati delovanja stvari na človeka se zelo razlikujejo od delovanja človeka na človeka; in medsebojno vplivanje med ljudmi iste generacije je drugačno od delovanja odraslih na najmlajše. Slednji način delovanja je edini, ki nas bo v nadaljevanju zanimal, in sledi tudi, da je to edino polje, na katerega se lahko pojem vzgoje smiselno nanaša.

Toda kaj je vzgojno delovanje *sui generis*? Množico zelo različnih odgovorov, ki so bili podani na to vprašanje, lahko razdelimo na dva poglobitna tipa.

Po Kantu je »smoter vzgoje v vsakem posamezniku razviti vso popolnost, ki je zanj mogoča«. Toda kako razumeti to popolnost? Pogosto slišimo, da popolnost pomeni harmonično razvitje vseh človeških zmožnosti. Če svoje sposobnosti pripeljemo do najvišje možne točke in jih uresničimo v najpopolnejši meri, in to tako, da ne bi obenem škodovala druga drugi – ali ni to najvišji možni ideal sploh?

Toda če je takšen harmonični razvoj do neke mere zares potreben in zaželen, ga vendarle ni mogoče v celoti uresničiti; kajti njegovo udejanjenje bi nasprotovalo nekemu drugemu pravilu, ki se človeški dejavnosti ne vsiljuje z nič manjšo silo: namreč zahtevi, da naj se vsakdo posveti posebni in omejeni nalogi. Vsi ne moremo in ne smemo privzeti enega in istega načina življenja; vsakdo ima drugačne sposobnosti, zato vsakomur pripada posebna funkcija, ki jo mora izpolnjevati in se z njo uskladiti. Vsem ljudem ni namenjeno, da bi se ukvarjali z miselnim delom; družba potrebuje tudi ljudi, ki na podlagi izkustva dejavno delujejo v svetu. Vendar obenem potrebuje tudi ljudi, katerih edina naloga je, da mislijo. Mišljenje pa se lahko razvije le, če se odtrga od gibanja, se zapre vase in človeka, ki se mu predaja, odvrne od zunanjega delovanja. Od tod izhaja prvo razlikovanje, ki omenjeno ravnotežje na določen način že prekinja. Kakor mišljenje lahko tudi delovanje privzame množstvo različnih in posebnih oblik. Seveda takšna specializacija ne izključuje določene skupne podlage in s tem določenega uravnoteževanja organskih in duševnih funkcij, brez katerega bi bilo ogroženo ne samo posameznikovo zdravje, temveč tudi družbena

kohezija. A vendar je videti, da popolna harmonija ne more biti končni smoter ne človeške dejavnosti in tudi ne vzgoje.

Še manj zadovoljiva je utilitaristična definicija, po kateri naj bi bil namen vzgoje »narediti posameznika za orodje lastne sreče in sreče soljudi« (James Mill); sreča je namreč po svojem bistvu subjektivna stvar, ki jo vsakdo občuti drugače. Torej ostaja s to formulo cilj vzgoje nedoločen, zato ostaja nedoločena tudi sama vzgoja, ki je prepuščena poljubni individualni presoji. Resda je Spencer³ srečo poskušal opredeliti na objektivni način. Pogoji sreče so zanj pogoji življenja. Popolna sreča pomeni izpolnjeno življenje. Toda kaj tu pomeni življenje? Če govorimo izključno o fizičnem življenju, je dokaj enostavno ugotoviti, kaj vse je potrebno za njegov obstoj; potrebno je določeno ravnotežje med organizmom in njegovim okoljem, in ker sta oba pola tega razmerja opredeljivi danosti, mora biti opredeljivo tudi razmerje samo. Vendar je po tej poti mogoče zajeti le najbolj očitne življenjske potrebe. In za človeka, predvsem pa za sodobnega človeka, takšno življenje ni pravo življenje. Od življenja zahtevamo več kot le bolj ali manj normalno delovanje organov. Kultivirani duh bi raje sploh ne živel, kakor da bi se moral odpovedati umskim radostim. In celo s stališča gole materialnosti se vse, kar presega raven stroge nujnosti, izmika jasnim določitvam. *Standard of life*, življenjski standard, kot temu pravijo Angleži, ki predstavlja minimum, pod katerega se, tako menimo, človek ne more in ne sme spustiti, je glede na pogoje, okolje in zgodovinski čas neskončno spremenljiv. Pogoji, ki so bili nedolgo nazaj videti zadostni, se nam dandanes zdijo pod ravnijo človeškega dostojanstva, kakor to dostojanstvo dojemamo zdaj, in vse kaže, da se bodo naše zahteve v tem pogledu le še povečevale.

Na vse omenjene opredelitve lahko naslovimo splošni očitek. Vse izhajajo iz postavke, da obstaja idealen, popoln model vzgoje in izobraževanja, ki velja za vse ljudi brez razločka; teoretik naj bi potemtakem skušal opredeliti prav ta univerzalni model. Toda če se ozremo v zgodovino, ne bomo našli nobenega dokaza, ki bi to hipotezo potrjeval. Vzgoja in izobraževanje sta se glede na zgodovino

³ [Herbert Spencer (1820–1903), angleški filozof, predstavnik evolucionizma.]

vinski čas in kraj močno spreminjala. V stari Grčiji in Rimu je vzgoja navajala posameznika, da se je slepo podredil skupnosti in postal objekt družbe. Dandanes želi iz posameznika ustvariti avtonomno osebnost. Želja Atencev je bila izoblikovati občutljive, premišljene, pretanjene duhove, prevzete z umerjenostjo in harmonijo, ki bodo znali ceniti lepoto in radosti čiste spekulacije; Rimljani so hoteli, da njihovi otroci odrastejo v ljudi dejanj, željne vojaške slave in neobčutljive za literaturo in umetnosti. V srednjem veku sta bila vzgoja in izobraževanje predvsem krščanska; v renesansi sta postala bolj laična in književna; dandanes mesto, ki je v izobraževanju nekoč pripadalo umetnosti, prevzema znanost. – Ali naj bi ob vsem tem dejali le, da dejstva pač ne sledijo idealu in da se je vzgoja skozi zgodovino tako močno spreminjala le zato, ker so se ljudje pač motili glede tega, kakšna naj bi bila? Toda če bi rimska vzgoja delovala na podlagi individualizma, značilnega za naš čas, rimska država ne bi preživela; rimska civilizacija se ne bi mogla vzpostaviti, s tem pa tudi ne naša moderna civilizacija, ki iz nje deloma izhaja. Krščanske družbe srednjega veka ne bi preživele, če bi svobodni presoji dopustile mesto, ki ga ta zaseda danes. Obstajajo torej potrebe, mimo katerih ni mogoče, ki jih ni moč odmisлити. Kakšen smisel bi imelo zamišljati si vzgojo, ki bi bila smrtonosna za družbo, v kateri bi jo prakticirali?

Gornji problematični postulat izhaja iz splošnejše zmotе. Če si na samem začetku postavimo vprašanje, kakšna naj bo idealna vzgoja, in to ne glede na kraj in čas, tedaj implicitno privzemamo, da katerikoli konkretni sistem edukacije sam na sebi ni nič realnega. Namesto da bi ga dojemali kot zbir postopoma nastalih praks in institucij, ki so odvisne od vseh ostalih družbenih institucij in ki te institucije izražajo ter jih zato ni mogoče poljubno spreminjati nič bolj kakor družbo samo, se nam bo nasprotno zdelo, da je konkretni sistem zgolj udejanjenje določenih konceptov; zato naj bi ga bilo mogoče obravnavati na čisto logičen način. Predstavljamo si, da v vsakem obdobju ljudje svobodno oblikujejo ta ali oni sistem, da bi uresničili določen cilj; če niso povsod prišli do enake ureditve, je razlog pač ta, da so se motili bodisi glede smotra svojih prizadevanj bodisi glede sredstev za njegovo doseganje. S tega gledišča se pretekli sistemi edukacije kažejo kot vrsta popolnih ali delnih zmot. Torej nam jih ni treba upoštevati niti prevzemati odgovornosti za

morebitne napake v opazovanjih ali logičnih sklepanjih, ki so jih zagrešili naši predhodniki; toda ker si vprašanje sólo moremo in moramo zastaviti in ker se ne bomo ukvarjali z že danimi rešitvami, bomo pustili ob strani vse preteklo in se vprašali le po tem, kaj naj bo. Iz zgodovine se lahko naučimo kvečjemu to, kako si prihraniti ponavljanje že zagrešenih napak.

Vendar ima dejansko vsaka družba, če jo preučujemo v določenem trenutku njenega razvoja, sistem edukacije, ki je posameznikom naložen kot nekaj, čemur se na splošno ne morejo upirati. Daleč od tega, da lahko svoje otroke vzgajamo, kakor se nam za hoče. Obstajajo določene navade, po katerih se moramo ravnati; če jih prehudo kršimo, se bodo maščevale nad našimi otroki. Ko bodo odrasli, namreč ne bodo sposobni živeti v okolju svojih sodobnikov, saj z njim ne bodo uglašeni. Najsi je bila njihova vzgoja preveč staromodna ali preveč napredna, ne bodo pripadali svojemu času, zato ne bodo imeli pogojev za normalno življenje. V vsakem času torej obstaja regulatorni tip vzgoje, od katerega se ni mogoče odkloniti, ne da bi obenem trčili ob močan odpor, ki takšne odklone preprečuje.

Navad in idej, ki določajo ta tip vzgoje, pa nismo individualno ustvarili mi sami. So produkt skupnega življenja in zato izraz njegovih potreb. V pretežni meri so celo delo predhodnih generacij. Vzgojo današnjega dne usmerja zbir maksim, h kateremu je prispevala vsa preteklost človeštva; vsa naša zgodovina. K njim je prispevala tudi zgodovina ljudstev, ki so živela pred nami. Tako tudi višji organizmi v sebi nosijo odmev vsega biološkega razvoja, katerega končni rezultat predstavljajo. Če sisteme edukacije preučujemo historično, se izkaže, da sta bila njihovo izoblikovanje in razvoj odvisna od religije, političnega ustroja, stopnje razvoja znanosti, gospodarskega stanja itn. Sistemov edukacije ni mogoče razumeti ločeno od teh zgodovinskih dejavnikov. Kako bi lahko tedaj posameznik z golo osebno refleksijo na novo izgradil nekaj, kar sploh ne izhaja iz njegovega individualnega mišljenja? Pred nami ne leži nepopisan list, na katerem bi bilo mogoče graditi, kakor bi pač želeli, temveč smo soočeni z že obstoječimi realnostmi, ki jih ne moremo ne ustvarjati ne uničevati ne svojevoljno spreminjati. Le če smo se jih naučili spoznavati, če poznamo njihovo naravo in pogoje, od katerih